

undgik tilsvarende masseprocesser, der fra 1668 til 1677 i Sverige blev betegnet som Blåkulla-processerne. Men bibliografien afslører endnu en forskel: en blomstrende dæmonologisk litteratur i Sverige i årene før, under og efter processerne. Fra Danmark kendes kun tre dæmonologiske værker; på de femogtyve år efter 1668 udkom der fra Lund til Åbo ikke færre end syv værker med tilsvarende indhold, mens mindst seks svenske dæmonologier kan opregnes fra århundredets første halvdel. På denne baggrund bliver de svenske præsters aktive rolle i processerne (set i forhold til de danske) langt forståeligere; en livlig debat om dette emne var givetvis normen i Sverige.

Jens Chr. V. Johansen

Koldinghus lens regnskab 1610–11. Bd.1. Tekst. Bd.2. Registre. Udgivet ved BIRGITTE DE DENROTH-SCHOU i samarbejde med ANEMETTE S. CHRISTENSEN af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1984. 373 + 71 s. 335,50 kr.

Allerede i 1914 skrev Thomas B. Bang i *Fortid og Nutid* (bd.1, s. 141–60) om lensregnskaberne og deres benyttelse som historisk kilde. Han konstaterede, at disse regnskaber var blevet meget lidt benyttet i den ellers så frodige lokalhistoriske litteratur og antydede en årsag allerede i kildegruppens navn: »Regnskaber er i almindelighed ikke morsomme«. Hans mål var at vise, at en sådan opfattelse var helt forfejlet, og overbevisende demonstrerede han selv, hvad der kunne hentes ud af de gamle lensregnskaber om landboforholdene, herunder afgrøder, husdyrhold, skove, møller og fiskeri, om købstæderne, om varepriserne, stednavne og personnavne, om kirkelige forhold, herunder bispe- og klostergodsets historie og sognenes præsterækker, om embedsmænd, bygningshistorie og kulturforhold. Han sluttede sin artikel med ønsket om, at lokalhistorikerne i langt højere grad ville inddrage lensregnskaberne i deres undersøgelser; men opfordringen blev kun i ringe grad fulgt.

Af større arbejder, der i større omfang har udnyttet lensregnskaberne, bemærker man således blot *Hans H. Fussings Herremand og fæstebonde*, 1942, og især hans *Stiernholm len 1603–61*, 1951, der detaljeret redegør for hele administrationen af et len gennem mere end et halvt århundrede. *C. Rise Hansens Hoveriet på Ringsted Kloster 1570–1620*, 1968, der udnytter udspisningsregistrene til belysning af hoveriets udvikling på dette len. *Jens Engbergs Dansk finanshistorie i 1640'erne*, 1971, der gennem sammentællinger af poster i de bevarede lensregnskaber forsøger at nå til et billede af rigets finansielle situation. *Alex Wittendorffs Alvej og Kongevej. Studier i samfærdselsforhold og vejenes topografi i det 16. og 17. århundrede*, 1973, der udnytter en del sjællandske lensregnskaber til belysning af især kongevejene. *Haakon Bennike Madsens Det danske skattesystem. Kategorier og klasser. Skatter på landbefolkningen 1530–1660*, 1978, der på grundlag af lensregnskabernes skattemandtall giver en socialhistorisk beskrivelse af den ufri del af den danske landbefolkning i den nævnte periode. Og *Ole Degns Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560–1660*, 1981, der udnytter Riberhus lens regnskaber til belysning af områdets fiskeri, befolknings- og gårdbrugertal, købmændenes handel med lenet, hekseprocesser og løn- og prisudviklingen.

Når de værdifulde og meget givende lensregnskaber ikke er blevet udnyttet i endnu højere grad, kan det skyldes, at materialet er meget omfattende – i alt er bevaret ca. 200 hyldemeter lensregnskaber fra årene ca. 1500–1660. Benyttelsen af materialet blev i 1970-erne gjort meget lettere gennem *Thelma Jexlevs* detaljerede arkivoversigt, publiceret i *Fortid og Nutid*, bd. 25–26 (1974–76). Og yderligere et skub har udnyttelsen af materialet fået med det initiativ, et udvalg under Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie i 1979 tog med en indstilling om at undersøge mulighederne for en tilgængeliggørelse af lensregnskabsmateriale ved hjælp af elektronisk databehandling. Man besluttede at koncentrere sig om et enkelt len for at få et overblik over de videnskabelige, tekniske og ressourcemæssige problemer og valgte til et sådant pilotprojekt Koldinghus len, der er et af de største og samtidig kunne belyse lensadministrationens mangeartede funktioner.

Resultatet foreligger nu med udgaven af Koldinghus lens regnskab 1610–11, det ældst bevarede fra dette len, med Birgitte Dedenroth-Schou som projektleder og udgiver og Anemette S. Christensen som tilrettelægger. Udgaven gengiver det væsentligste af det bevarede regnskab, idet man har valgt at udelade de såkaldte ekstraktregnskaber, der blot summarisk gengiver, hvad der i mere detaljeret form indgår i regnskabet, ligesom man af pladshensyn blot har medtaget ét af de otte herreder under lenet, Brusk herred, i gengivelsen af den meget omfattende jordebog og af det ene af skattemandtallene. De forskellige dele af regnskabet gengives i den orden, hvori det findes i Rigsarkivet, først jordebogen og indtægtsregnskabet med indtægtsbilagene, så udgiftsregnskabet med udgiftsbilag og tillæg og til sidst skattemandtallet. Teksten gengives med vor tids retskrivning, person- og stednavne dog i den oprindelige form af hensyn til navneforskerne.

Til kildeteksten er føjet en kort indledning, om lenet, lensmanden og lensregnskaber og udgivelsesprincipper og struktur. Som nævnt er indledningen kort, og den gør ikke i tilstrækkelig grad og klart nok rede for udgavens form og nummereringsprincipper. Man får ikke at vide, hvorfor regnskabstekstens afsnit er nummereret fra 10–03 til 10–13 (hvad omfatter numrene 01–09?), eller hvorfor afsnittene ikke er nummereret, så de kunne have stået i nummerorden (de står i ordenen 10–03, 10–05, 10–06, 10–07, 10–08, 10–11, 10–04, 10–09, 10–10, 10–12, 10–13), hvilket kunne have været praktisk, da registrene henviser til disse numre. En sætning som »I læg 10 mangler afsnitsnumrene 10–10: 1–243 og 10–10: 493–517. Det skyldes, at de manglende bilag også er blevet tildelt et afsnitsnummer af edb-maskinen« (s. 10) er for den, der blot har udgaven, helt uden mening. Redegørelsen »Som det fremgår af indholdsfortegnelsen, er der i denne udgave af Koldinghus lensregnskab 1610–11 med Rigsarkivets tilladelse foretaget ændringer af læggene 9–11...« er uforståelig, for indholdsfortegnelsen anfører intet om læg. Bemærkningerne om møntomvekslingsforhold (s. 10) er også uforståelige; forskellen på de to dalere på 74 og 68 skilling er ganske enkelt, at dalerens skillingtal ved forordning af 3. april 1610 var blevet hævet 6 skilling.

Udgaven afsluttes af et særskilt bind med nyttige personnavne-, stednavne- og sagregistre, ordforklaringer og forkortelsesliste. Her er det, pilotprojektet i særlig grad viser, hvad lensregnskaber kan indeholde af oplysninger. At lensregnskaberne dog som helhed dækker endnu bredere, antydes af, at udgaven tilfældigt ikke er kommet til at handle også om hekse, trolddom, told og stormfloder.